

A PATAKI NÉVTELEN ÉS DOBÓ JAKAB.

— Egy feltevés története. —

Aeneas Sylvius *De duobus amantibus* című prózában írt novellája XVI. századbeli verses magyar átdolgozásának keresett szerzőjére nézve a következő módszeres meggondolás lehet irányadó.

A Lucretiát olyan énekszerző írhatta:

1. aki 1577-ben, Sárospatakon, az úr gombos kertében, tehát a várúr kertjében dolgozhatott;

2. aki fiatal ember volt, s koránál és világi állapotánál fogva afféle erotikus költemény szerzésére kedvet érezhetett és ebben feszélyezve nem volt;

3. aki humanista témákat dolgozott fel;

4. akinek valamely műve és a Lucretia közt esetleg külön egyezés is akad;

5. aki Balassival összeköttetésben lehetett, ha nem ő volt.

V. ö. az 1592. kolozsvári (címlapos) kiadás végét:

Mikoron irnánac más fél ezer vtán hetuen hét esz- | tendőben, Aeneas Syluius irafsából lgerzéc ez éneket | versekben, Bodrogh vize mellet Patac varofsában, | az wr gombos kertében.

És a végétől számított 14. és 13. vsz.-ban:

... Nem azoknac irtam ... | à kiket ebből régen kifárasztot | az rest és túnya vénfég.

Iffiac en feleim iffiaknac hafznokért ezeket ófzue | lzettem.

Nekem szemembe tűnt Dobó Jakab, az a dalszerző fiatal levente, akit a Radvánszky-kódex a Balassi XLVI. énekének feliratában megnevez: «Az Dobó Jakab éneke,¹ az «Már szintén az idő vala kinyilásban» ellen szerzett ének.» Ebből a feljegyzésből régen tudták Balassi költészetének ismerői, hogy Dobó Jakab szintén költött dalo-

¹ Itt a kiadásban (72. l.) pont van, ezt vesszöre emendálom. A pont félreértésre adhat s már adott is okot; a XLVI. ének nem vendégvers a Balassi versei közt (nem a Dobó J.-é), hanem a Balassi Julia-dalainak egyike. Szilády is Balassiénak tekinti.

kat. Különb enokatestvére volt Ferencnek és Krisztinának, fia volt Dobó Domokosnak, az egr i hős testvéröccsének.

Ö rá alkalmazva a fenti kritériumokat, így állt a kérdés :

1. Dobó Jakab nemcsak enokatestvére volt Ferencnek, a pataki vár urának, tehát a várban nemcsak vendégül szerepelhetett, hanem részbirtokosa is volt a várnak ; az 1573-ban kiállított inscriptionális levél az ö nevére is szól a Sulyok Sáráé, Dobó Ferencé és Krisztináé mellett ; sőt Ferenc az anyjával szemben azt vitatta, hogy Jakabot, mint a Domokos ágának képviselőjét felerész illeti a várban, míg öket hármukat, mint István ágának tagjait a másik felerész (vagyis anyjának nem negyed-, hanem hatodrészhöz van joga).¹ 1577 áprilisban Ferenc kizárta ugyan anyját és hugát Patakából, de Jakab vele maradt. Ö tehát 1577-ben otthon volt Patakban és az úr gombos kertjében annyit tartózkodhatott, amennyit csak tetszett.²

2. Dobó Jakabról már Sziládynak a XLVI. énekhez tartozó jegyzetéből tudhattuk, hogy egy nemzedék volt Ferencel, Krisztinával és Balassi Bálinttal. Fiatal ember volt tehát. Sőt fiatalon is halt el. Szamosközy szerint ifjúsága első virágjában elpusztult ; szerencsétlen lovaglás közben nyakát szegte. A Ferencet ért családi csapásokat elbeszélve így folytatja az író : *et Jacobus Francisci patruelis, Domini filius, Ungaricae iuventutis princeps, qui alter bonorum heres erat, in primo aetatis flore interiit.*³ Minthogy e szakasz után Szamosközy 1580-iki eseményt beszél el (a nádudvari csatát), Szilády a Jakab halálát 1580 tájára tette. Azóta megtudtuk, hogy Jakab a Krisztina és Bálint házasságkötésekor még élt, de az 1585 jún. 1. kelt kir. parancs már mint *olim*-ot és *decedente interim antefato olim Jacob Dobo*-t említi.⁴ 1585 február és május közt halt meg. 1577-ben tehát élt.

¹ Orsz. levéltár. Dobó levéltár, 1. csomó.

² Hogy ez a Gomboskert nem symbolikus kifejezés, azt nem a Magyar Nyelv 1910. évi hozzászólásaiból tudtuk meg legelőbb, hanem a Szilády Árontól az Irod. Közlem. 1893. évf. 208. lapján közölt oklevélből, a Balassi B. hatalmaskodásának az udvarhoz intézett leírásából. Harsányi István stb. hozzászólása azt tisztázta, hogy a kert a várhoz tartozott. A név eredetére nézve Mészöly G. gombvirágos kertre gondolt ; még előbb Dézsi Lajos ,Orczy-kert'-féle eredetet gyanított, vagyis hogy a kert régiebb tulajdonosa valami Gombos nevű család lehetett ; Takáts Sándor véleménye szerint pedig a rózsafák, köszméték és ribiszkék mellett volt gombos karókról nyerhette nevét a kert. (Bp. Szemle 1915 aug. 169. l.)

³ Monum. Hung. Hist. II. Scriptores, XXI. 208. l.

⁴ EPhK. 1896. 852. l. Irod. Közlem. 1900. 336. l. Még februári levélben Balassi a *Dobókat* említi. L. Takáts S. Bp. Hirl. 1908. 288. sz.

De nem volt-e igen fiatal? Aki 1585-ben mint «*adolescens*» «*in primo ætatis flore*» hal meg, írhat-e nyolc évvel korábban Lucretiát? Ezen a ponton merültek fel kétségek kutatásaim közben. Az, hogy 1577-ben, épen a kritikus évben a pozsonyi káptalan előtt ügyvédekett vall (40-et), nem bizonyít nagykorúsága mellett, mivel Werbőczy szerint az ügyvédvalláshoz nem teljes korúság, hanem csak törvényes korúság kellett, ami akkor 12 év volt. De egyelőre megnyugtató Szirmay Antalnak egy hivatkozása,¹ mely szerint Dobó Ferenc és Jakab 1575-ben és 1580-ban mint Perényi Zsófia (István leánya) gyámjai felmentvényt kapnak. E hivatkozásnak hinnem kellett, mivel az itt együtt említett nevek csakugyan összetartoznak és Szirmay ezt nem álmodhatta meg, csak oklevélből vehette. Eszerint Jakab legalább 1580-ban már nagykorú lett volna. Mivel pedig az 1578 ápr. 25-én Pozsonyban a királyi bizottság előtt és rábeszélésére Ferenc és anyja közt nagy nehezen létrejött «*amicabilis compositio*»-ban Ferenc Jakab nevében is kötelezettségeket vállal — cuius tutorem agit —: ebből szorosabb kormeghatározás is ígérkezett, hogy t. i. Jakab 1578 és 1580 közt lett nagykorú, tehát 1577-ben 22 éves lehetett. Alkalmas kor, hogy egy úrfi Lucretiát írjon. Hogy Dobó Jakab nem lehetett tucatember, s talán épen szellemi tekintetben sem, azt a humanista történetíró dicsérete: «*Ungaricæ iuventutis princeps*», eléggé igazolja. Versének is lehetett bizonyos valutája, ha Balassi arra méltatja, hogy ellendalt ír reá és 4 énekében idézi dallamát.

3. Dobó Jakab éneke az első során kívül elveszett, de hogy mi volt a tartalma, azt megtudhatjuk az ellendalból. Balassi XLVI. éneke azt mondja:

Bezzeg nagy bolondság volt a balgatagban,
Cupidót ki írta *gyermek* ábrázatban,
Mert nem gyermek, a ki bir mindent világban.

Vaknak sem mondhatni, mert nem találná oly biztosan mérges nyílával a sziveket; *szárnya* sem lehet, mert elrepült volna szívéből s nem rakná benne a tüzet; nem is *mezítelen*, ki mindeneket foszt. Dobó Jakab énekének a főpontjai tehát ezek voltak: minő elmés művész volt az, aki Cupidót 1. gyermeknek, 2. vaknak, 3. szárnyasnak, 4. mezítelennek ábrázolta. Hogy az a keret is benne volt (a művész elmés voltának dicsérete), bizonyítja Balassi énekének utolsó versszaka:

Ez egynehány versben feleltem meg annak,
A ki alította nem kis okosságunk,
Cupidóra gyermek-személt hogy írta nek.

¹ Notitia . . . comit. Ugochensis. Pestini 1805. 144. l.

Ez, amint van, mindenestül humanista téma. A mintát Propertius szolgáltatta III. 3. (II. 12.) elegiájával; ez visszamat az alexandriai költészetre (Moschos I. eidyll., Meleagros stb.). Az Eros-, Amor- (Cupido-) motivumnak és a szerelem attributumainak a görög és római költészetben és képzőművészetben való történetét e helyen mellőzöm (ha feltevésem bevált volna, azt is közölném), utalok Furtwängler cikkére Roscherben. Épúgy mellőzöm a Cupido-leírások, Cupido-történetek és attributumok szemléljét az újlatin költőknél. (V. ö. Burmann-Santenius Propertius-kiadását, Utrecht, 1780., 287. l. Eckhardt Sándor jeles értekezését: Balassi irodalmi mintái, Bp. 1913.) Az ismertető jegyeket variálják; a többségnél megmarad a gyermekjelleg, a szárny, a nyíl, a fáklya; ezek mellett föl-fölmerül a vakság és a meztelenség; általában e két utóbbi inkább a humanista költőknél van hangsúlyozva, alighanem plasztikai ábrázolások hatására. Balassi Angerianusból fordítja Dobó Jakab énekének cáfolatát, de természetesen a pontok megfelelnek Dobó Jakab éneke tartalmának.

4. A Pataki Névtelen az Aeneas Sylvius elbeszélését megtoldotta egy allegorikus elmélkedéssel a szerelemről (Sziládynál az 1465. sortól végig). Leírja az ifjakkak, az ő feleinek, a szerelmet, hogy óvakodni tudjanak tőle, ha kerülgeti őket:

Gyermec à Izerelem meztelen iryác nincz ő neki | Izakála, Szeme vak őnéki hailandó kéz iya vállán va- | gyon két Izárnya, Oldalan tegzében loc mérges nyi- | lai, kezében éghő fáklya.

Iryác gyermek képben mert . . .

És azután egyenként megokolja a jegyeket 4 strófán keresztül.

Ez az egyezés döntő jelentőségűnek tetszett.

5. A Dobók Balassával sokszoros összeköttetésben voltak. Jakabnak anyja Balassa-lány volt, Szklabonyai Balassa Fruzsina, Bálintnak másodunokatestvére. Ha tehát szükséges Sziládyval feltennünk, hogy Balassinak 1578-ig ismernie kellett a Lucretiát, Dobó Jakab szerzősége ennek a feltételnek is megfelelné.

Közben értesültem arról is, hogy előttem több évvel Takáts Sándor, a XVI. század életének egyik legjáratasabb ismerője, szintén Dobó Jakabra gondolt.

Ennyi ok alapján elég tetszetősnek véltem föltevésemet, s azért a M. Irod. Társaság jan. 8-iki ülésére «A Pataki Névtelen neve» címmel jelentettem be előadásomat. Hiszen, ha van egy énekszerző, akiről par excellence tudjuk, hogy épen a kérdéses nyáron Patakon lakhatott és az urasági kertben dolgozhatott, egy vitézlő úrfi, akinek egy éneke pontról pontra összevág a Lucretia történetének a Pataki Névtelentől eredő kitoldásával, s aki Balassának is személyes ismerőse

és két részről is rokona: akkor a föltevést nemcsak meg lehetett, hanem meg kellett kockáztatni.

A levéltári kutatást azonban tovább folytattam, részint Dobó Jakab személyére nézve, részint abból a célból, hogy az alsó korhatárt kétségtelenül megállapítsam. Ez a feladat nem hagyott nyugodni.

Technikai okokból számos más pro és contra nyom után (épen előadásom napján délelőtt) került kezembe az Orsz. Levéltár kitünő indexeiből és elenchusaiból már előbb tudomásomra jutott revisionális «super illegitima ætate Jacob Dobo», még abból az időből, mikor István élt és a Jakab gyámja volt. Ez a feszült várakozással kutatott korlevél csakugyan eldöntötte a kérdést. A korlevél nem eredeti példányban, hanem két rendbeli átirásban maradt fenn, két keresetbe foglalva, melyeket István 1568-ban indított.¹ Mérey Mihály nádori helytartó tanusítja benne 1568 Jubilate vasárnap hetében, hogy felkérték az elje vezetett nemes Dobó Jakab, néhai Ruzskai Dobó Domokos zsenge korú fia korának megállapítására; ő tehát amennyiben szemmel megtéhlhetette és elméjében megbecsülhetette, ezt a fiút hat évesnek és egy hónaposnak találta; erről kiadja a leletet. A két oklevél írása rossz; de olvasásában (az évszámra nézve) nem tévedhetek. Az okirat tartalmi hiteléhez sem férhet szó. Hat éves gyermek korának megtéhlésében nem lehet tévedni öt-hat évet. Mérey Mihály nádori helytartó hivatalos nyilatkozata hitelt követel. Nehogy pedig bárki a többi körülmény találkozásának megvesztegető hatása alatt mégis kétségbevonja ez oklevél érvényét, megjegyzem, hogy még más úton is valószínűtlenné tudom már tenni Jakabnak 1560 előtti születését. Az ő anyja előtt atyjának Bajoni Kata volt a felesége, ez Erdélyben Déván halt meg pestisben, 1554 szeptemberben, alig féléves kis fia után 6 nappal, fiatalon. Domokos, mint erdélyi vicevajda (1553—56) még Erdélybe vitte feleségül Szklabonyai Balassi Fruzsínát. Ő 1556—1558 a konstantinápolyi Héttoronyban ült; feleségét és Anna nevű leányát Dobó Istvánnal és nejével Sulyok Sárával és Ferenc fiával együtt szintén elfogták 1556 novemberében Perényi Gábor és társai. Az erről szóló oklevélben csak Anna van említve, Jakab nincs; de a házasság, ha Domokos megtartotta a gyászévet, alig is volt több egy évesnél. István Domokost 1558-ban váltotta ki, Jakab tehát 1559 előtt nem születhetett, akkor pedig már szintén «elkelt» attól, hogy a Lucretiát 1577-ben írhasa. A korlevél hitele megtámadhatatlan, Dobó Jakab 1562-ben született, a Lucretia keltekor tizenöt éves volt.

¹ Orsz. levéltár. DL. 24,059. sz. és NRA. 462. N. 30. Az oklevél latin szövegének közlését fenntartom máskorra.

A nyomozás eredményei tehát a következők:

1. Az a föltevés, mintha a Lucretiát Dobó Jakab írta volna, egyszersmindenkorra lekerül napirendről. Ebben a kérdésben eddig ez a legnagyobb bizonyosság, noha ellenkezője néhány hétig a legnagyobb valószínűségnek látszott. Más kutatónak tehát nem lesz szükséges ezt a vak eret kergetnie.

2. A Lucretia szerzője Dobó Ferenc udvarában keresendő. (Egy úrfi vendége, aki pl. azon a nyáron nála vadászott? Egy az ő udvarában hadinevelés végett tartózkodó fiatal levente? Jogtanácsosa, illetőleg titkára, mintegy Gyöngyösinek a szolgálat nemében és a verselő kedvben előde? Jakab tanítója?) Balassi Bálint szerzősége meg van ingatva, de végleg megdőntve eddig nincs: 1577-ben hosszabb időt töltött Magyarországon (júl. és szept. Liptóújívár, nov. Zólyom), Dobó Ferencel még levelezett (l. Irod. Közlem. 1899. 386., 390., 392., 393. l.); a mostani vizsgálat teszi végleg valószínűtlenné az ő szerzőségét, a fenti módszeres hálózat 3. és 4. pontjának végiggondolása szolgáltatja a döntő érvet: a XLVI. ének éles hangja ellene mond annak, hogy Balassi valaha olyan tartalmú költeményt írt volna, aminőt ez a dal cáfol, — Balassi nem szólja le önmagát.

3. Báró Dobó Jakab azonban, mint a főrangú lírikusok egyik korai jelensége figyelmet kíván. Ismerjük egy énekének tárgyát, tartalmának főbb pontjait és rokonságát, ismerjük első sorát, külső formáját, függését a Lucretia énekétől, viszont bizonyos hatását Balassira (Balassi átveszi a formáját: 3 sorú monorim alexandrin strófa, de cáfolja tartalmát). Új adataim is vannak Dobó Jakabra és a pataki várnak a Dobó-család pszichológiájában való szerepére nézve, ami a Balassi életrajzra nézve is fontos, valamint az utolsó Dobók genealógiájára nézve, de ezeket most elhagyom. Talán ez a közlemény serkenteni fog másokat az esetleg újukba eső adalékok közzétételére.

Reám nézve alanyilag az a tanulság is származott, hogy nem lehetünk a történeti és filológiai munkában elég szerények, midőn tényeket következtetésekkel kell helyettesítenünk. Viszont csak megerősödött bizalmam a módszerben, mert a módszernek szigorú és következetes végrehajtása vitt arra, hogy ne állapodjam meg a kutatásoknak azon a pontján, amikor a föltevés tetszetősége erre csábított, hanem a legutolsó rést is biztosítva akarjam látni. Így megmenekültem attól, hogy az irodalomtörténetbe talán évtizedekre egy hibás föltevést juttassak belé.

NÉGYESY LÁSZLÓ.